

Ciudadania mundial

Sílvia Puente i Rodríguez

Presentació

En primer lloc voldria agrair la invitació de la SAC i felicitar-la per l'organització de la XXIII edició de la Diada d'Andorra a la UCE.

La proposta d'aquesta ponència s'ha fet en el marc de la meva tasca actual al Centre Unesco de Catalunya - Unescocat. Aquesta és una entitat de la societat civil catalana, que manté relacions oficials amb la Unesco. Va ser creada fa vint-i-cinc anys amb la missió de difondre els seus valors, principis i documents a Catalunya, i alhora aportar la veu de Catalunya a aquesta organització internacional. Val a dir que Andorra, com a estat sobirà i membre de la Unesco, desenvolupa aquesta missió, de forma molt notòria, a través del Comissió Nacional Andorrana per a la Unesco.

Parlar de la ciutadania mundial podria considerar-se quelcom francament agosarat. Com identificar els trets que més de sis mil milions de persones que viuen en contextos socials i naturals tan diferents han de compartir o comparteixen? Paradoxalment, és alhora un exercici bàsic perquè arrela amb allò essencial que és transversal en totes les especificitats territorials.

La meua intervenció presentarà alguns dels elements que des de la Unesco es proposen per abordar la ciutadania mundial; aspectes que han de prendre's en consideració quan definim també la ciutadania a Andorra.

Breu introducció

La ciutadania és la relació que s'estableix entre l'individu i la societat o comunitat en virtut de la qual aquesta persona és membre de ple dret, i com a tal, se li reconeix la seva participació. Aquesta relació té un doble sentit: d'una banda, un vessant deliberatiu (d'acord amb la tradició grega) des del qual la persona té la responsabilitat de prendre part en la discussió i la decisió dels assumptes que són d'interès general (*polis*); i d'altra banda, un vessant jurídic (d'acord amb una tradició romana), des del qual es reconeixen i donen garanties d'uns drets individuals (*civitas*).

Així, el concepte de ciutadania integra un estatus de tipus moral, que reconeix la responsabilitat respecte allò públic o col·lectiu, i un estatus de tipus legal, que reconeix uns drets a cada membre del col·lectiu. Però també incorpora un estatus identitari, que atorga elements d'identificació i de seguretat/protecció, que és de gran importància si tenim en compte que sentir-se membre d'una comunitat és una necessitat de l'ésser humà. De fet, la triple dimensió dóna idea de la complexitat del concepte, sobretot quan tots tres no van lligats, com és en molts casos la situació que es pot viure a Andorra.

Tenint en compte aquests elements, és clar que la ciutadania no pot reduir-se a l'acció concreta d'un o un altre govern o institució, sinó que sobrepassa la quotidianitat de les persones que viuen i treballen en un territori.

I quan aquest territori és el món? La interrelació de les diferents parts del món és quelcom que forma part de la història de la humanitat, tot i que en aquest darrer període s'ha intensificat i multiplicat. La globalització fa palès un abast mundial de la ciutadania: els fluxos comercials, els moviments migratoris, les telecomunicacions... evidencien el contacte de persones, comunitats i nacions d'arreu. En el veïnatge global, la resposta als reptes actuals sobrepassen les fronteres dels estats nació. Però a més, lluny de fenòmens de gran abast, és patent que la dimensió mundial forma part de la vida de cadascun i cadascuna de nosaltres: porto una camisa feta al Marroc per una empresa que té la central a Madrid; menjo en un restaurant japonès d'un català que compra el peix a la costa senegalesa; llegeixo el llibre d'un indi, professor de Harvard, imprès en una ciutat d'Anglaterra; i aquest any he anat a de vacances a un país asiàtic amb una companyia belga. Sens dubte, el meu quotidià està vinculat al quotidià de ciutadans i ciutadanes d'arreu.

Elements per a la ciutadania mundial

I. La humanitat, com a exigència ètica.

La dignitat humana és la base de la ciutadania mundial. Allò universal és el distintiu de la humanitat, allò que ens fa ser membres d'una mateixa família espècie o família. Aquesta pertinença universal a l'espècie humana implica que és d'aquesta mateixa família una veïna de Sornàs i un veí de Nova Delhi, un banquer andorrà i una pagesa boliviana... Tots formen part d'una mateixa comunitat, i des d'aquesta mateixa pertinença són iguals en dignitat i aspiren a una vida plena i feliç (aspiració de la humanitat).

La consciència d'aquest principi ètic universal s'evidencia després dels episodis de barbàrie que ha viscut la humanitat (particularment els genocidis del segle xx), i és la força que mobilitza la lluita per la garantia de la dignitat de tots i cadascun dels individus i els pobles. Aquest és el principi fonamentador per a la constitució de les Nacions Unides. Tal com recull la Carta de les Nacions Unides (1945), viure en pau implica la necessitat de reconèixer la dignitat de tots els éssers humans, i per a aquest fi afirma:

"Nosaltres els pobles de les Nacions Unides ens comprometem [...] a preservar les generacions que vindran del flagel·li de la guerra que dues vegades durant la nostra vida ha infligit a la Humanitat de patiments indicibles; a reafirmar la fe en els drets fonamentals de la persona, en la dignitat i el valor de la persona humana, en la igualtat de drets d'homes i dones, i de les nacions grans i petits; a crear condicions sota les quals puguin mantenir-se la justícia [...], i a promoure el progrés social i elevar el nivell de vida dins un concepte més ampli de llibertat."

II. Els drets humans, com la base normativa.

Els drets humans són els mínims de justícia compartits pels diferents estats nació i que tenen en comú les diferents cultures. És el document sobre el qual hi ha un consens més gran, i malgrat la crítica per ser occidentalocèntrica, en el seu esperit també caben el perfeccionament i l'obertura (de fet, hi ha versions nascudes en altres contextos que són plenament conciliadores). Són els principis inspiradors d'un marc jurídic internacional i estatal. Com afirma la Declaració universal dels drets humans (1948) en el seu preàmbul:

"Considerant que el respecte a la dignitat inherent a tots els membres de la família humana i als drets iguals inalienables de cadascun constitueix el fonament de la llibertat, la justícia i la pau al món.... proclama aquesta declaració universal dels drets humans com l'ideal comú que tots els pobles i totes les nacions han d'assolir."

L'adscripció a aquests drets és universal. Tal com reconeix l'article primer de la Declaració: "Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets. Són dotats de raó i consciència, i els cal mantenir-se entre ells amb esperit de fraternitat."

Els estats tenen la missió de contextualitzar la definició dels drets humans en els seus textos legislatius, però no poden limitar-los ni contradir-los. Les especificitats dels estats no poden ser una excusa a la restricció. Per tant, també a Andorra, el dret a l'educació i l'obligació de l'educació bàsica (art. 26) d'un infant han d'estar garantits, independentment de la situació legal dels seus progenitors; tota persona té dret a la llibertat de religió (art. 18), a manifestar la seva opció religiosa, al seu culte o a la seva ensenyança, malgrat la incidència institucional d'una de les conviccions al país; o tota persona té dret a una protecció contra l'atur i a sindicar-se per protegir els seus interessos (art. 23), tot i poder ser una limitació per al lliure mercat.

III. La diversitat cultural, com a escenari.

Els fonaments de l'universalisme es materialitzen en una gran varietat de pràctiques, sense necessitat de qüestionar-lo. Tal com apunta la Declaració universal de la Unesco sobre la diversitat cultural (2001), la comprensió de la diversitat cultural, inclosa la singularitat dels pobles, contribueix a l'exercici efectiu dels drets humans i a una més gran cohesió social i governança democràtica. Cada pràctica cultural és una via per assolir l'universal.

Per tant, la ciutadania universal es construeix a partir i en el marc del valor intrínsec de la diversitat cultural, i per contra, l'homogeneització cultural posa en tensió els drets humans i representa un empobriment per a la humanitat.

Ara bé, cal tenir en compte que cada cultura, lluny de ser una empremta rígida, immòbil i unificadora, és quelcom dinàmic i canviant, per la seva permeabilitat. Així també ho són les identitats. Una persona no pot ser reduïda a una única categoria, i alhora aquesta categoria no és l'única que la defineix com a persona. Les identitats són múltiples i una persona pot pertànyer simultàniament a una àmplia diversitat de grups, que prioritza i vivencia d'una manera singular. Així, la nacionalitat andorrana pot ser un tret de la meua identitat (important, o no, entre tantes altres), però no un determinant de la meua manera de viure aquesta andorranitat o de l'assignació d'un conjunt de característiques, més o menys estereotipades que hi estan associades. La pertinença a diferents grups atorga a cada persona una identitat única i una manera singular de viure.

IV. La tolerància, com a actitud.

La tolerància és, en primer lloc, el reconeixement dels drets universals de la persona i de les llibertats fonamentals dels altres. Tal com l'entén la Unesco, la tolerància no és una actitud permissiva, sinó afirmativa i responsable. Garanteix la llibertat de les persones, la seva singularitat i les formes de viure en comunitat, en un marc conjunt de convivència que es fonamenta en uns mínims i elements essencials de justícia. La tolerància es pot considerar com la clau de volta dels drets humans, del pluralisme de la democràcia i de l'estat de dret.

La Declaració de principis sobre la tolerància de la Unesco (1995) defineix la tolerància com "el respecte, l'acceptació i l'estimació de la riquesa i de la diversitat de les cultures del nostre món, de les nostres formes d'expressió i de les nostres maneres d'expressar la nostra qualitat d'éssers humans". Així, el fet que el meu veí sigui diferent a mi (tenint en compte que tothom és diferent a mi, i que comparteixo molts trets amb tantes persones diferents a mi), no només és respectable i acceptable, com a exercici de llibertat, sinó que a més és una oportunitat per enriquir la meua vida i la de la comunitat. La tolerància és encoratjada pel coneixement, l'obertura d'esperit, la comunicació i la llibertat de pensament.

Avui en dia la tolerància és més necessària que mai. No hi ha una única part del món que no estigui caracteritzada per la diversitat. No existeix un indret on totes les persones siguin exactes, que s'identifiquin amb el mateix conjunt d'aspectes o tinguin la mateixa situació. La diversitat cada cop més patent fa que la tolerància sigui una obligació de tipus ètic però també una necessitat política i una virtut social. No és possible viure en pau si no hi ha tolerància, perquè és la que permet viure en harmonia la diferència.

V. El diàleg, com a mitjà.

enguany celebrem l'Any internacional d'apropament de les cultures (2010), amb el qual les Nacions Unides vol reforçar l'entesa entre les persones i pobles, per demostrar els beneficis de la diversitat cultural i la transferència i l'intercanvi entre cultures i els lligams que s'han forjat al llarg de la història de la humanitat. L'horitzó i la fita és la consolidació d'una pau basada en la unitat en la diversitat. El diàleg entre cultures és el millor instrument per construir la pau.

Des de la Unesco es considera que la riquesa del món és la seva diversitat dialogant. Cada persona, grup, cultura, es nodreix de les seves pròpies arrels, però només és possible el seu desenvolupament en contacte amb altres: en el reconeixement que l'altre, des de la seva singularitat i com a membre d'una comunitat, és portador i font per al progrés d'un mateix i del conjunt. Per tant, en el diàleg és possible trobar i construir un marc de valors compartits i alhora aprofundir en la singularitat de cadascuna de les cultures, desenvolupant-se en ambdues direccions. Es trenquen dinàmiques dialèctiques, que tenen com a meta la victòria de l'un sobre l'altre. L'actitud *dialogal* reconeix que la veritat no és absoluta; tothom té una part d'aquesta veritat, i per tant, negar el diàleg és negar la humanitat a l'altre.

Conclusions

Per tant, podríem dir que la ciutadania mundial es pot entendre sobre la base de cinc elements essencials: humanitat, drets humans, diversitat cultural, tolerància i diàleg. Malgrat que el discurs pot semblar idealista o de grans principis massa abstractes, en realitat és l'essència del dia a dia de ciutadans i ciutadanes d'arreu, que es manifesten en les decisions polítiques o econòmiques

i en els comportaments i actituds personals i col·lectius. La ciutadania mundial es cultiva en la interacció amb la parella, el veí, la companya de feina, el botiguer de la cantonada, la funcionària de Tràmits, l'entrenador del gimnàs, la mestra del fills/es... Principis de ciutadania i exercici quotidià de la ciutadania són dues cares d'una mateixa moneda.

La globalització afavoreix el contacte i l'intercanvi de cultures, però alhora posa en perill la diversitat i fa més necessària que mai la tolerància. La construcció de ponts de diàleg és un imperatiu ètic i un requisit estratègic per a les persones i per als pobles. En el reconeixement de la unió en la diversitat, és possible construir col·lectivament formes de viure justes i sostenibles de la ciutadania universal ("*Virtus unitia fortior*").

Així, Andorra ha de contribuir des de la seva singularitat al progrés del món, sense complexos de petit país, però des de la humilitat de la interdependència amb la resta de pobles del món i la necessitat d'aprendre i cooperar amb els altres. La ciutadania andorrana ha de contribuir des de la seva visió del món als valors universals compartits i al respecte i la garantia de la dignitat humana, és a dir, a una ciutadania universal.

Finalment, voldria aprofitar l'ocasió d'aquest debat públic, d'aquest exercici ciutadà que ofereix any rere any la SAC, per fer algunes breus reflexions a títol personal, a propòsit de la ciutadania a Andorra.

Es podria considerar que vivim a Andorra algunes difusions ciutadanes. L'estatus legal, moral i identitari no van de la mà per a una gran part de la seva població. El vincle ciutadà de la comunitat amb l'individu és feble. Hi ha una tensió en la governança d'un país on els responsables polítics són elegits i han de retre comptes a una minoria; és discutible el valor identitari d'una nacionalitat tan fortament vinculada a uns privilegis econòmics; és difícil sentir-se corresponsables d'una comunitat/país sustentada fiscalment en gran mesura per visitants. L'exercici de la ciutadania resulta complex en el marc d'un país on el poder polític no és representant del poble, i on la cosa pública és fràgil, subsidiària i finançada de forma no distributiva.

Alhora, però, la ciutadania no es pot limitar a l'exercici de la participació representativa (tot i ser fonamental). També implica la corresponsabilitat de la vida col·lectiva, que es manifesta, a més de les institucions, en la vida social, econòmica, cultural i política del país. Ser ciutadà o ciutadana no només és participar dels espais que es permeten, en el nostre cas, a un grup minoritari, sinó ser partícip i incidir en i de la vida pública i col·lectiva d'un país singular, on viuen *ciutadans i ciutadanes mundials*.

Sílvia Puente i Rodríguez,

llicenciada en pedagogia i màster en polítiques públiques
i socials, cap de l'Observatori UnescoCat

Bibliografia i documents de referència

Cortina, Adela (1999) *Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía*. Alianza Editorial: Madrid.

Sen, Amartya (2009). *The Idea of Justice*. Penguin: London.

Carta de les Nacions Unides, 1945.

Declaració universal dels drets humans, 1948.

Declaració universal de la Unesco sobre la diversitat cultural, 2001.

Declaració de principis sobre la tolerància de la Unesco, 1995.

